

**ABSORPCJA ŚRODKÓW PROW 2004-2006
PRZEZ GOSPODARSTWA O ZRÓŻNICOWANYM
POTENCJALE EKONOMICZNYM**

Anna Ziemińska, Ewa Kiryluk-Dryjska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W związku z dużą aktywnością rolników w ubieganiu się o przyznanie pomocy w ramach działań zawartych w PROW 2004-2006 podjęto próbę zbadania zależności pomiędzy potencjałem ekonomicznym gospodarstwa, określonym na podstawie syntetycznego miernika a instrumentami wsparcia w gospodarstwach z celowo wybranych powiatów o rolnictwie ekstensywnym i niskim stopniu powiązania z rynkiem (powiat czarnkowsko-trzcianecki) oraz o rolnictwie intensywnym i wysokim stopniu powiązania z rynkiem (powiat krotoszyński).

Słowa kluczowe: PROW 2004-2006, beneficjenci PROW, potencjał ekonomiczny

WSTĘP

Przystąpienie do Unii Europejskiej postawiło przed Polską możliwości zdynamizowania procesów rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, obejmujących, między innymi, przekształcenia struktur rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz poprawę warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej na terenach wiejskich.

Dzięki akcesji do Unii Europejskiej polskie rolnictwo i obszary wiejskie są wspierane finansowo ze środków pochodzących z funduszy przeznaczonych na Wspólną Politykę Rolną oraz funduszami strukturalnymi. Wilkin [2006] napisał, że: „Integracja europejska, a więc swobodny dostęp polskich producentów rolnych i żywnościowych do wielkiego rynku 450 mln konsumentów¹, a także możliwość skorzystania z rozbudowa-

¹ Po rozszerzeniu UE o Rumunię i Bułgarię liczba mieszkańców Unii wzrosła do 490 mln.

nej pomocy dla rolnictwa i obszarów wiejskich finansowanej ze środków unijnych, stworzyła nową, niespotykaną wcześniej szansę na poprawienie kondycji polskiego rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej”.

Jednocześnie akcesja Polski do Unii Europejskiej postawiła przed Polską konieczność opracowania szczegółowych regulacji prawnych i programów, które w precyzyjny sposób określałyby zasady przyznawania pomocy finansowej. Jednym z takich programów był Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 (PROW), opracowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, ukierunkowany na aspekty społeczne, ekonomiczne i środowiskowe tego rozwoju [Plan Rozwoju... 2004]. Program wsparcia zawierał szeroki wachlarz działań, zarówno o charakterze inwestycyjnym, jak i środowiskowym.

Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich został uruchomiony przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa 2 sierpnia 2004 roku i był współfinansowany z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie, a także z budżetu krajowego. Łącznie na działania w ramach Programu przewidziano 3592,4 mln euro [Instrumenty... 2004].

Głównymi beneficjentami programu PROW 2004-2006 byli rolnicy i to od ich aktywności zależało efektywne wdrażanie programu. Rolnicy w Polsce nie są grupą jednorodną, a kierowane przez nich gospodarstwa różnią się pod względem potencjału produkcyjnego i możliwości rozwoju. Już przed integracją z UE przeprowadzane analizy wskazywały, że skorzystają z niej przede wszystkim właściciele silnych towarowych gospodarstw rolnych [Poczta 2003].

Z badań Kiryluk-Dryjskiej [2009] wynika, że stopień akceptacji działań strukturalnych UE przez rolników jest uwarunkowany sytuacją ekonomiczną oraz potencjałem produkcyjnym gospodarstw. Celem artykułu jest zbadanie, jakimi instrumentami wsparcia w ramach PROW 2004-2006 byli zainteresowani rolnicy prowadzący produkcję w gospodarstwach o zróżnicowanym potencjale produkcyjnym. Potencjał ten określono między innymi poprzez wartość towarowej produkcji rolniczej, dochód z tej produkcji, a także nakłady inwestycyjne ponoszone w gospodarstwie oraz poprzez wydajność pracy.

METODYKA BADAŃ

W artykule przedstawiono wyniki badań ankietowych, przeprowadzonych w okresie od września do października 2007 roku na celowo wybranej grupie 32 gospodarstw z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego i 45 gospodarstw z powiatu krotoszyńskiego, które korzystały z działań PROW.

W celu doboru powiatów posłużono się wskaźnikiem Kopcia określającym intensywność zorganizowania produkcji rolniczej, wyliczonym przez Poczta i in. [2000], który ustalono na podstawie struktury zasiewów i obsady zwierząt gospodarskich. Na podstawie tego wskazania jako powiat z rolnictwem ekstensywnym wybrano czarnkowsko-trzcianecki, a jako powiat z rolnictwem intensywnym – krotoszyński.

W celu określenia zależności pomiędzy potencjałem produkcyjnym gospodarstwa a wyborem działania PROW 2004-2006 wykorzystano syntetyczny miernik potencjału ekonomicznego badanych gospodarstw, obliczony na podstawie metody bezwzorcowej [Wysocki i Lira 2003].

W pierwszej kolejności dokonano wyboru zbioru cech prostych, będących wyznacznikami cząstkowymi rozpatrywanego zjawiska, ustalono ich wartości oraz za pomocą tablicy korelacji sprawdzono, czy cechy te są ze sobą skorelowane. Następnie dokonano przekształcenia destymulant i nominant do postaci stymulant z jednoczesnym sprowadzeniem ich wartości do porównywalności za pomocą wzorów:

1. Stymulanty:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_i \{x_{ij}\}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}$$

2. Destymulanty:

$$z_{ij} = \frac{\max_i \{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}$$

3. Nominanty:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_i \{x_{ij}\}}{\text{nom}\{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}, \quad x_{ij} \leq \text{nom}\{x_{ij}\}$$

$$z_{ij} = \frac{\max_i \{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max_i \{x_{ij}\} - \text{nom}\{x_{ij}\}}, \quad x_{ij} > \text{nom}\{x_{ij}\}$$

Jako cechy proste przyjęto następujące wskaźniki:

- pełnozatrudnieni/100 ha UR,
- wartość produkcji roślinnej/100 ha UR (zł),
- wartość produkcji zwierzęcej/100 ha UR (zł),
- średni dochód w gospodarstwie/100 ha UR (zł),
- wydatki inwestycyjne/100 ha UR (zł),
- wartość produkcji/pełnozatrudnionych (zł),
- wiek rolnika.

Do destymulant zaliczono wskaźnik mówiący o liczbie pełnozatrudnionych, przypadających na 100 ha, a do nominant – wiek rolnika. Pozostałe wskaźniki zdefiniowano jako stymulanty.

Następnie wyznaczono wartości cechy syntetycznej poprzez przeprowadzenie operacji uśrednienia znormalizowanych wartości cech prostych za pomocą poniższego wzoru.

$$\bar{q}_i^{(1)} = \frac{\sum_{j=1}^m z_{ij}}{m} \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

Otrzymane wartości wskaźników podzielono na trzy grupy typologiczne, wyznaczając następujące przedziały:

1. $k > \bar{x} + \sigma$ $k < 0,541498; 0,408916$
2. $\bar{x} < k \leq \bar{x} + \sigma$ $k < 0,408916; 0,321914$
3. $k \leq \bar{x}$ $k < 0,321914; 0,137406 >$

Uzyskano w ten sposób zdefiniowane grupy gospodarstw odpowiednio o wysokim, średnim i niskim potencjale ekonomicznym. Każdą z wytypowanych grup gospodarstw scharakteryzowano posługując się metodami statystyki opisowej oraz przeanalizowano pod kątem wyboru działań PROW 2004-2006.

WYNIKI BADAŃ

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dokonano typologii gospodarstw według potencjału ekonomicznego (tab. 1).

Tabela 1. Typologia gospodarstw według potencjału produkcyjnego
Table 1. Farms' standarization by economic potential

Wyszczególnienie Specification	Wysoki potencjał	Średni potencjał	Niski potencjał
Wartość wskaźnika Indicator value	<0,5415;0,4089)	<0,4089;0,3219)	<0,3219;0,1374)
Liczba gospodarstw Number of farms	13	21	43
Średnia powierzchnia gospodarstwa* (ha UR) Average farm's area in UAA	40	21	18
Średnia wartość rolniczej produkcji sprzedanej* (zł) Average value of market output (zł)	300 000,00	160 000,00	100 000,00
Średnia wartość rolniczej produkcji sprzedanej/ 1 ha UR* (zł) Average value of market output/1 UAA (zł)	9 565,22	7 939,40	4 827,59
Średnia wartość rolniczej produkcji sprzedanej/ 1 pełnozatrudniony (zł) Average value of market output/1 AWU (zł)	79 202,99	46 465,75	24 892,37
Średnia liczba pełnozatrudnionych/100 ha UR Average number of AWU/100 UAA	8,94	17,22	19,13
Średnia wartość nakładów inwestycyjnych/1 ha UR** Average value of investment/1 UAA	14 026,82	9 801,92	4 683,36
Wiek użytkownika gospodarstwa Age of the farm's holder	43	45	43
Średni okres prowadzenia gospodarstwa The average duration of the holding	18	18	18

*Wyznaczono na podstawie mediany.

**Nakłady inwestycyjne poniesione w gospodarstwie od 2000 roku nie finansowane z SAPARD i funduszy UE.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n = 77.

*Based on the median.

**Investment from 2000 (excluding SAPARD and UE funds investment).

Source: own survey, n = 77.

Grupę gospodarstw o wysokim potencjale ekonomicznym, w których wartość syntetycznego miernika była większa od 0,4089, tworzyło 13 gospodarstw rolnych: siedem z powiatu krotoszyńskiego i sześć z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego. Gospodarstwa te charakteryzowały się największą spośród wszystkich grup wartością rolniczej produkcji sprzedanej, wyznaczonej zarówno dla pojedynczego gospodarstwa, jak i na 1 ha UR – wartości mediany dla tych wielkości wynosiły odpowiednio 300 i 9,5 tys. zł, informując jednocześnie o najwyższej produktywności tej grupy gospodarstw. Również średnia powierzchnia gospodarstwa, wynosząca 40 ha UR, była znacznie większa niż w pozostałych grupach. Pod względem wielkości gospodarstwa zauważono jednak dość duże zróżnicowanie w badanej grupie, gdyż najmniejsze gospodarstwo miało 9,5 ha, a największe – 153 ha.

Swoistą cechą tej grupy gospodarstw była najmniejsza liczba osób pełnozatrudnionych na 100 ha UR – poniżej 9 osób, z których każda wytwarzała aż 79 tys. zł produkcji, co świadczy o relatywnie wysokiej społecznej wydajności pracy w tych gospodarstwach i relatywnie wysokich nakładach na inwestycje, o dobrym technicznym wyposażeniu gospodarstw należących do omawianej grupy.

W grupie o średnim potencjale ekonomicznym znalazło się 21 gospodarstw, pochodzących przeważnie z powiatu krotoszyńskiego – 15 gospodarstw. W połowie ankietowanych gospodarstw z tego przedziału wielkość gospodarstwa wynosiła około 21 ha, a średnia wartość rolniczej produkcji sprzedanej była prawie dwukrotnie niższa niż w grupie gospodarstw o wysokim potencjale ekonomicznym i mieściła się w granicach 160 tys. zł. Mniejsza była także produktywność obliczona na 1 ha UR, wynosząca niecałe 8 tys. zł. W tych gospodarstwach wartość mediany, obliczona dla średniej liczby osób pełnozatrudnionych na 100 ha UR, wynosiła nieco ponad 17, a wartość wytwarzanej przez każdą z nich produkcji – 46,5 tys. zł.

Gospodarstwa z grupy o niskim potencjale ekonomicznym charakteryzowały się najmniejszą wartością syntetycznego miernika, wynoszącą poniżej 0,321914. Grupa ta była najliczniejsza i obejmowała 43 gospodarstwa, wśród których 23 pochodziły z powiatu krotoszyńskiego, a pozostałe 20 z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego. Grupę tę tworzyły gospodarstwa o średniej wielkości obszarowej 18 ha UR i przeciętnej wartości rolniczej produkcji sprzedanej na poziomie 100 tys. zł. Produktywność w tej grupie gospodarstw była najmniejsza, gdyż średnia wartość rolniczej produkcji sprzedanej przypadające na 1 ha UR wynosiła zaledwie 4,8 tys. zł. W tej grupie gospodarstw zauważono największe zatrudnienie i jednocześnie najmniejszą wartość produkcji na jednego pełnozatrudnionego.

We wszystkich grupach gospodarstw przeciętny wiek użytkownika gospodarstwa oraz średni okres prowadzenia działalności rolniczej był zbliżony i wynosił odpowiednio 43-45 lat oraz 18 lat. Większość rolników legitymowała się zasadniczym zawodowym wykształceniem rolniczym. Jedynie w grupie o niskim potencjale ekonomicznym znajdowali się rolnicy z wykształceniem podstawowym.

W grupie gospodarstw o wysokim potencjale ekonomicznym największym zainteresowaniem cieszyło się działanie dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej², a przedmiotem inwestycji była budowa płyty obornikowej ze zbiornikiem

² Celem tego działania jest dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów obowiązujących w UE w zakresie ochrony środowiska, zdrowia publicznego, zdrowia i dobrostanu zwierząt [Plan Rozwoju... 2004].

na odchody płynne (tab. 2). Z działania tego skorzystało 12 gospodarstw, a średnia wartość inwestycji wynosiła 82 500 zł. Załedwie dwa gospodarstwa skorzystały z działania wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt³ – pochodziły one z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego i realizowały pakiety: ochrona gleb i wód (30 ha) oraz utrzymanie łąk ekstensywnych (20 ha).

Tabela 2. Potencjał ekonomiczny gospodarstwa a wybór działania PROW 2004-2006
Table 2. Farm's economic potential and the choice of RDP 2004-2006 measures

Wyszczególnienie Specification	Wysoki potencjał	Średni potencjał	Niski potencjał
Liczba gospodarstw Number of farms	13	21	43
Dostosowanie gospodarstw do standardów UE Meeting the UE standards	12	20	34
Średnia wartość inwestycji (zł) Average investment's value (PLN)	82 500	65 350	51 101
Przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe Agri-environmental payments	2	2	8
ONW Payments for farmers in areas with handicaps	6	6	20
Średnia wartość płatności (zł) Average payment's value (PLN)	6 500	6 318	5 636

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n = 77.
Source: own survey, n = 77.

Z uwagi na fakt, iż niemal cały teren powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego jest zaliczony do strefy ONW⁴, wszystkie gospodarstwa z omawianej grupy, pochodzące z tego regionu, korzystały równocześnie z działania wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania⁵, otrzymując średnio 6500 zł na gospodarstwo.

³ Polegało to na dobrowolnej realizacji przez rolnika działań, które mają przyczynić się do promocji systemów produkcji rolniczej, zgodnych z wymogami ochrony środowiska oraz do ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich [Plan Rozwoju... 2004]. Celem była również ochrona i kształtowanie krajobrazu, ochrona siedlisk gatunków dzikiej flory i fauny, zagrożonych wyginięciem, oraz poprawa stanu świadomości ekologicznej wśród społeczności wiejskiej.

⁴ W ramach obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) w Polsce wyróżniono obszary: górskie, nizinne oraz ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami i w zależności od lokalizacji gospodarstwa zróżnicowano wysokość dopłaty od 179 do 320 PLN za 1 ha.

⁵ Głównym celem tego działania było zapobieganie wyludnianiu się terenów wiejskich i zatrucaniu ich rolniczego charakteru oraz zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania tych gruntów, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki naturalne. Wsparcie dla gospodarstw rolnych, położonych na terenach ONW, miało również ograniczać różnice dochodów, spowodowane lokalnymi utrudnieniami, w stosunku do dochodów pozostałych gospodarstw rolnych naszego kraju.

Również w grupie o średnim potencjale ekonomicznym największa aktywność rolników była skierowana w stronę działania dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej, jednak w tym przypadku średnia wartość inwestycji, którą także była budowa płyty obornikowej ze zbiornikiem na odchody płynne, była znacznie mniejsza i wynosiła średnio 65 350 zł. Działania z zakresu wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt znalazły, w omawianej grupie, tylko dwóch zwolenników z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego, a wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania było również realizowane tylko w gospodarstwach z tego powiatu ze względu na ich przynależność do strefy ONW. Z tytułu udziału w programie gospodarstwa te otrzymały średnio 6 318 zł na gospodarstwo.

Podobnie jak w poprzednich dwóch grupach, w grupie o najniższym potencjale największym zainteresowaniem rolników cieszyło się działanie dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej, z tą różnicą, że wartość przeprowadzonej inwestycji była najmniejsza i wynosiła średnio 51 101 zł. Jednocześnie w tej grupie występował największy spośród wszystkich trzech grup odsetek osób zainteresowanych działaniem wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt – 8 wniosków, a w ramach tego działania najczęściej były realizowane pakiety: ochrona gleb i wód – sześć wniosków, na średniej powierzchni 8,3 ha GO oraz utrzymanie łąk ekstensywnych – dwa wnioski, realizowane na powierzchni 8 oraz 12 ha UR.

Ponadto gospodarstwa realizujące działania z zakresu wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt charakteryzowały się mniejszymi planami w stosunku do reszty gospodarstw omawianej grupy. Średnie plony wynosiły w nich 3,9 t/ha, podczas gdy w pozostałych gospodarstwach wartość ta wynosiła średnio 4,475 t/ha. Jednocześnie mniejsza była wartość produkcji sprzedanej na 1 ha i wynosiła 3802 zł/ha. Dla pozostałych gospodarstw wartość ta wynosiła 5782 zł/ha.

Wszystkie gospodarstwa realizujące przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe pochodziły z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego. Z tego powiatu pochodziło również 17 gospodarstw korzystających z działania ONW, które z tytułu udziału w tym działaniu otrzymały płatności 1200-9000 zł, w zależności od wielkości użytków rolnych znajdujących się na terenie obszarów ONW, tj. średnio 5636 zł na gospodarstwo.

PODSUMOWANIE

Gospodarstwa należące do grupy o wysokim potencjale ekonomicznym charakteryzowały się największymi wartościami wskaźników cech, na podstawie których dokonano typologii. Zarówno średnia powierzchnia gospodarstwa, jak i wartość rolniczej produkcji sprzedanej, wyznaczone przez medianę, były w tej grupie największe.

Porównując produktywność poszczególnych grup gospodarstw oraz wydajność pracy zauważono, że w grupie tej była ona znacznie, dwu- i trzykrotnie większa niż w grupie o niskim potencjale produkcyjnym.

W każdej, wytypowanej na podstawie syntetycznego miernika potencjału produkcyjnego, grupie gospodarstw, zarówno o wysokim (13), średnim (21), jak i niskim (43) potencjale ekonomicznym było realizowane działanie dostosowania gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej. Znacząca różnica wystąpiła w wartości tej inwestycji, gdyż w gospodarstwach o wysokim potencjale wynosiła ona, w przeliczeniu na

gospodarstwo, 82 500 zł, w grupie o średnim potencjale – 65 350 zł, a w grupie z niskim potencjałem ekonomicznym – 51 101 zł.

W odróżnieniu od pozostałych grup analitycznych w grupie o niskim potencjale ekonomicznym zauważono największe zainteresowanie rolników działaniem wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt.

Powyższa sytuacja pozwala wysunąć wniosek, że w miarę zmniejszania się potencjału ekonomicznego gospodarstwa zainteresowanie rolników przechodzi od działań o charakterze inwestycyjnym do działań o charakterze środowiskowym, a realizowane inwestycje opiewają na znacznie mniejsze kwoty.

LITERATURA

- Bułkowska M., 2007. Ocena realizacji programu PROW w Polsce w latach 2004-2006. *Rocz. Nauk. SERiA* 9, 1, 47-51.
- Instrumenty wsparcia finansowego realizowane przez ARiMR 2004-2006. Informator dla beneficjentów. 2004. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa.
- Kiryluk-Dryjska E., 2009. Potencjał produkcyjny gospodarstw a akceptacja działań PROW przez rolników. *Zagad. Ekon. Roln.* 2.
- Łuków E., 2001. Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej. Przemysł.
- Poczta W., 2003. Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską. Wyd. AR, Poznań.
- Poczta W., Wysocki F., Lira J., 2000. Rolnictwo i rozwój wsi. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego. PWRiL, Poznań.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. 2004. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Wilkin J., 2006. Sami swoi? Polscy rolnicy w Unii Europejskiej. Polska wieś 2006, Raport o stanie wsi. FDPA, Warszawa.
- Wysocki F., Lira J., 2003. Statystyka opisowa. Wyd. AR, Poznań.

RDP 2004-2006 FUNDS' ABSORPTION BY THE FARMS OF DIVERSIFIED ECONOMIC CONDITIONS

Summary. The objective of the article was to analyse the interaction between economic potential of farms and farmers' activity on Rural Development Program. The choice of RDP measures among farmers was analysed on the basis of the synthetic coefficient of economic potential of their farms. In order to gather information from farmers questionnaires were held in two administrative units (powiat) characterised by different agricultural structures.

Key words: RPD 2004-2006, RPD beneficiaries, economic potential

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.10.2009

Do cytowania – For citation: Ziemińska A., Kiryluk-Dryjska E., 2009. Absorpcja środków PROW 2004-2006 przez gospodarstwa o zróżnicowanym potencjale ekonomicznym. J. Agribus. Rural Dev. 4(14), 149-156.